

муть силою, чинити опір. До бунту не дійшло, бо з Хуста не одержали від прихильників III Інтернаціоналу відповідних вістей. Шароші арештовано та передано судовим установам у Берегові. Коваль Лукач Янош теж брав участь в цій агітації, за що жандарми його арештували та передали державній прокуратурі в Берегові так само, як Шароші Кристофа. Крім вищевказаних, арештовано та передано в Берегове Айхерта Реже, який хотів викликати безпорядки. Робітника Арделана допитано. Оскільки він приїхав перед війною з Румунії, розпочато слідство, чи має він чехословацьке громадянство, якщо не має, то його буде вислано з Чехословаччини.

До цього додаю, що соціал-демократична (комуністична) організація в свій час одержала від цивільного управління дозвіл на проведення виборів при умові, що вона існує законно. Оскільки офіційно встановлено, що організація не має затвердженого властями статуту, а також те, що розпочала небезпечну для держави діяльність, окружне управління її діяльність заборонило і всі документи її конфіскувало.

Проти названого Поповича розпочато розслідування, чи він дійсно той, за кого видає себе.

При перегляді конфіскованих документів та паперів було встановлено, що тут разповсюджувалась газета «Правда» та комуністичні брошюри, надруковані у віденських друкарнях (Австрія, Віден, Індустрія VII), частково надруковані в редакції по Лорхенгассе, № 18, Віден VIII, на якій концентрується вся ворожа нам комуністична угорська та німецька агітація.

Здається, і в інших районах існують організації, інтереси яких ніяк не можуть відповідати інтересам держави.

Начальник окружного управління
(підпис нерозбірливий)

Ф. 14, оп. 2, спр. 224, арк. 157—159. Оригінал.

В. В. ГРАБОВЕЦЬКИЙ

НОВИЙ ДОКУМЕНТ ПРО ЗАГИБЕЛЬ ОЛЕКСИ ДОВБУША

Видатний ватажок карпатських повстанців-опришків Олекса Довбуш відомий в історії українського народу як відважний і сміливий борець за інтереси пригноблених. Організувавши загін опришків, Олекса Довбуш сім років (1738—1745 рр.) боровся з шляхтою, наводячи смертельний страх на феодалів Галичини, Закарпаття і Буковини. Борець за свободу, захисник інтересів пригноблених мас, Довбуш залишив глибокий слід в народній пам'яті. Він став улюбленицем народу. Його ім'я ще за життя стало символом боротьби проти гнибілітів, а слава про нього як народного борця, героя переходила із покоління в покоління.

Особливо багаті народно-поетичні перекази про смерть Олекси Довбуша, яку народ убрає у чудовий серпанок романтики. У високохудожніх переказах, легендах, оповіданнях і піснях розповідається, як Довбуш із своїми бойовими побратимами прибув у горське село Космач на Покутті, де загинув від зрадницького пострілу Стефана Дзвінчука. Місце смерті і прізвище вбивці народ передав вірно, проте час цих подій, причина приходу Довбуша до Космача і точне описання його загибелі можуть дати тільки історичні матеріали.

Про останні хвилини життя і смерть Довбуша досі було відомо з двох історичних документів, які збереглися.

Перший документ — це судовий протокол зізнання вбивці, яке той за наказом коронного гетьмана Йосифа Потоцького дав 27 серпня 1745 р. перед станіславським міським судом¹. З цього зізнання довідуємося, що Олекса Довбуш увечері 23 серпня

¹ Львівська бібліотека Академії наук Української РСР (далі — ЛБ АН УРСР), Відділ рукописів, ф. Осолінських, судова, так звана «Чорна книга» станіславського міського суду за 1738—1751 рр. Копію цього рукопису польською мовою було опубліковано в книзі Ю. Целевича «Опришки» («Руська історична бібліотека

1745 р. прибув у Космач до хати Дзвінчука не з особистого почуття і любові до його жінки, як це романтично зобразив народ у своїх піснях і переказах, а для помсти Дзвінчуку, який скривдив батьків його першої дружини і готовував убивство самого Довбуша. На порозі хати Довбуш був поранений. Ранком 24 серпня 1745 р. Довбуша знайшли за селом ледве живим, того ж ранку він помер. Тіло Довбуша поклали на віз і показували селянам, потім відвезли у Коломию до міської ратуші.

Другий документ — це зізнання соратника Довбуша Василя Баюрака. Через дев'ять років після смерті Олекси Довбуша Баюрак майже повторив розповідь Дзвінчука¹. Баюрак розповів, що ввечері 23 серпня 1745 р. опришки прийшли до хати Дзвінчука, де було поранено їх ватажка; опришки відступили до лісу, залишивши в кущах по дорозі тяжко пораненого Довбуша і забравши з собою його зброю.

З цих двох судових протоколів невідомо, куди поранено Довбуша, куди відходили опришки від хати Дзвінчука, як розгорталися події ранком 24 серпня, що зробила шляхта з тілом Олекси Довбуша.

Досліджуючи історію руху опришків, автор цієї замітки знайшов у рукописних фондах Львівської бібліотеки Академії наук УРСР новий матеріал про смерть Олекси Довбуша.

В 30—40-х роках XVIII ст., коли діяв Довбуш, маєтками Яблунівського ключа, куди входило м. Яблунів і навколоїні гірські села на Коломийщині, володів на правах оренді коронний інстигатор (прокурор) Павло Бень.

Один із управителів його маєтків Ян Колендовський 7 вересня 1745 р. в листі з м. Яблунова до власника маєтку детально описав загибель Довбуша. В цьому листі повніше висвітлюється поранення, останні години життя і смерть народного героя. Подаємо текст донесення Яна Колендовського:

«Ясновельможний милостивий добродію, писано дня 26 серпня з повідомленням про смерть Добошука, якого вбив у Космачі на ім'я Стефан Дзвінчук, до якого-то Дзвінчука добивався до хати; спочатку дрючиком виважував двері, а далі підпер іх плечем, і коли вони трохи відхилилися, тоді Дзвінчук вистрілив в його руку.

Після цього поранений Добошуць, як тільки відбіг від хати з десять кроків, то упав, і кров почала з нього ллятися. З ним було тільки двоє товаришів², але ці втекли від нього. Схопившись, він біг за ними через город аж до лісу і на віддалі чотирьох пострілів з лука засів.

Ніч була темна і тому громада боялася йти за ним. Лише на другий день орендар зібрали громаду і пішли слідом до лісу, де знайшли його там ледве живого в кущах.

При ньому не знайшли жодної зброй, ніяких прикрас, тільки патронаш на ньому з бляхою і позолоченою караваку³, ладанку, два медальйони та плящинку з миром і в коробці проскурна, кусочек срібла, дві срібні голки і вирізьблений спаський⁴ руський хрест, дев'ять зерен пшениці у вузлику і пір'я різних птахів. Те все держав у шкіряній калитці. Все це космацький піп з орендарем як забрали, занесли до церкви і вложили хрест в цимборію (ківот).

Цього Добошуць взяли ледви живого з-під лісу і принесли його до корчми. Там єврей перев'язав рани і напоїв його, щоб довше тримати його при житті та дещо в нього випитати. Але він вже мало говорив. Спитали його: «де подів скарби, Олексо?» Він відповів: «У Чорногорі, а саме на Свидовій горі»⁵.

Тільки мене про це повідомила громада, я в тій же хвилині прибув до Космача, але вже його не застав живого. Тоді поклали його на віз, повезли у Станіслав до ясновельможного пана гетьмана⁶ і так привезли його до Коломні. Пан ловчий, який був тоді в Заболотові, довідавшись про вбивство того ж Добошука, писав до мене, щоб те тіло залишилось в Коломні, поки прийде розпорядження ясновельможного пана гетьмана, щоб був четвертований. [Довбуша] четвертовано на дванадцять четверей і розвішано на палях в Кутах, Косові, Криворівні, Космачі, на Лючках, на Микуличині, в Чорнім Потоці, Зеленій, Вербіжі, Коломні і у Виткові.

Якийсь пан Васильковський, писар ясновельможної милості, викравши від нас в Коломні того ж Дзвінчука, направив його до ясновельможного пана гетьмана, вихвалаючись, що це за його старанням той Дзвінчук убив Добоша.

А це в дійсності так не було, бо пан Васильковський не був у Космачі, тільки по

Наукового товариства Шевченка», т. XIX, Львів, 1897, стор. 178—180). В 1955 р. цей протокол російською мовою надруковано в роботі Є. І. Дракохруст, «Опришки», зб. статей «Із історії крестьянства XVI—XIX вв.», М., 1955, стор. 67—68.

¹ Судова так звана «Чорна книга» Станіславського міського суду за 1751—1781 pp., Ю. Целевич, вказана праця, стор. 200—244.

² Опришки Василь Баюрак і Павло Орфенюк.

³ Розп'яття.

⁴ В с. Спас на Самбірщині був православний монастир, куди на прощу ходило православне населення Галичини.

⁵ Свидова гора у пасмі Чорногори.

⁶ Йосифа Потоцького.

дорозі зустрів нас і звідси, взявші цього Дзвінчука, привів його до її милості княжни¹. Цього Дзвінчука ще й досі немає.

Пан війський Романовський², довідавшись про вбивство Добоша, прислав до мене свою людину, що я розвідав серед громади про речі, забрані із скарбниці в Богородчанах³. Я ці речі, які перед цим забрав під до церкви, показав цьому ж панові Жураковському. Він стверджив, що ця пасийка, або каравака, ладанка небіжчика, куточки срібла є власністю пана Романовського.

Те все віддав я в руки цього ж пана Жураковського. Але пан Романовський пише, що нібито товариство цього Добоша призналось в Угорщині на допитах перед стратою, що ніби цей Добош носив діамантовий хрестик, який забрав із скарбниці в Богородчанах.

Пан війський з цього приводу має підозріння на космацьку громаду. Після того, як Добошука було підстрілено і громада прийшла його взяти, біля нього знайшли коновку з молоком, говорячи, що їх ніхто не приносив йому, і він сам не міг приготувати заздалегідь, бо не знат, що на цьому місці мав загинути. Я скликав бондарів, питиачи, чия б це могла бути коновка, ніхто з них не хотів признаатись.

Про все це повідомляю.

Дано 7 вересня 1745 р. в Яблунові.

Ясновельможному пану добродію найнижчий слуга, підніжок, Ян Колендовський⁴. Отже, в цьому документі подаються нові деталі про загибель Олекси Довбуша.

З опублікованих документів відомо, що ввечері 23 серпня Довбуш був поранений Дзвінчуком, рана в руку була дуже тяжкою, бо Довбуш, відійшовши кроків десять від хати, упав. Добираючись до лісу, він вибився з сил і залишився в кущах, де пролежав у тяжких передсмертних муках усю ніч.

Повідомлення Колендовського про те, що Довбуша зразу ж після поранення покинули товариші, необґрутоване, його легко спростувати. По-перше, сам Колендовський не був очевидцем цих подій, він лише передав те, що чув від селян. По-друге, сам вбивця свідчив, що після поранення Довбуш сказав опришкам, «щоби забрали у нього зброя, взяли його з собою і пішли у ліс»⁵.

В листі є така цікава деталь: в кущах, де лежав Довбуш «знайшли коновку з молоком». Очевидно, якийсь житель Космача, що прихильно ставився до опришків, приніс Довбушу молоко, щоб підтримати його сили.

З листа Колендовського відомо, що Довбуш не помер в кущах, а ранком його взяли «з-під лісу і принесли до корчми», де корчмар перев'язав його рану і дав напитися. Це корчмар зробив для того, щоб, як свідчить документ, продовжити Довбушу життя і допитати його. Але тут, перед корчмою, у присутності космацької громади Олекса Довбуш помер. Це сталося ранком 24 серпня 1745 р.

З документа дізнаємося також про жорстоке знущання шляхти над тілом ватажка опришків. Досі з матеріалів зізнання Стефана Дзвінчука було відомо, що мертвого Довбуша поклали в коломийській ратуші.

Лист Колендовського свідчить про те, що шляхта, якій не вдалося розправитися з живим Довбушем, вирішила поглумитися над його тілом, яке було порубано на дванадцять частин і розвішано на палях в одинадцяти селах і містах Коломийського повіту.

Коронний гетьман Потоцький в особистому листі просив власницю Космацького маєтку княжну Теофілю Яблоновську нагородити Дзвінчука. Пани видали йому привілей, який звільняв вбивцю і його потомків від феодальних повинностей за те, що він «знищив та звів з цього світу Олексу Добошука, проводиля всіх неспокоїв і розріхів», «заспокоїв перед постійною небезпекою і страхом шляхту покутського краю та повернув їй бажану безпеку»⁶.

Проте і після загибелі Довбуша антифеодальна боротьба західноукраїнських селян не припинилася. На чолі загонів опришків стали соратники Олекси Довбуша Василь Баюрак та Іван Бойчук. Рух опришків продовжувався навіть у XIX ст. і був однією з активних форм селянської боротьби проти феодального гніту.

¹ Теофіля Яблоновську, власниця Яблунівського ключа на Покутті.

² Романовський — комендант Богородчанської фортеці.

³ Олекса Довбуш в 1744 р. разом з своїм загоном зробив напад на богородчанський замок.

⁴ ЛБ АН УРСР, Відділ рукописів, ф. Архів Бурштинського замка. Кореспонденція Павла Беня, № 5, розд. III, арк. 12—13.

⁵ ЛБ АН УРСР, Відділ рукописів, ф. Осолінських, «Чорна книга» станіславського міського суду.

⁶ ЛБ АН УРСР, Відділ рукописів, ф. Архів Бурштинського замка, № 65, розд. VI, оп. 8—9, № 93, арк. 35.